

ІНВЕСТИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

УДК 330.

С.С. Арутюнян, Р.Р. Арутюнян
Одеський державний економічний університет

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА НОВОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

© Арутюнян С.С., Арутюнян Р.Р., 2010

Розглядаються проблеми інвестиційної діяльності, глобалізації в галузі інвестицій, визначаються шляхи переходу до нової моделі економічного зростання України на умовах розвитку науково-технічної та інноваційної сфери у посткризовий період в контексті впливів та викликів інвестиційної глобалізації. Окреслено заходи щодо підвищення ефективності національної інноваційної системи.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, інвестиційна глобалізація, інноваційна сфера.

INNOVATIVE ELEMENT OF THE NEW MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE POST-CRISIS PERIOD

The problems of investment activity and globalization in the sphere of investments are examined, the ways of transition to the new model of economic evaluation of Ukraine on the conditions of development of scientific and technical and innovational spheres in postcrisis period in the context of influence of globalization are determined. The ways for increasing the efficiency of national innovational system are underlined.

Keywords: investment activities, investment globalization, innovation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В основі нової моделі економічного зростання і розвитку України у посткризовий період повинна бути покладена структурна перебудова і модернізація національної економіки. Світова економічна криза не оминула Україну, глибоко і масштабно зачепивши майже всі галузі економіки, десятки тисяч підприємств і мільйони громадян. В умовах, коли джерела швидкого зростання до кризових років вичерпано, єдиний шлях виходу України на траєкторію сталого розвитку – це рішучі й всеосяжні реформи, спрямовані на перехід до нової моделі економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності економіки, метою яких є активізація інноваційних процесів, повноцінне використання потенціалу науки під час технологічної модернізації. До того ж виникають питання достатності власних інвестиційних ресурсів і можливостей використання світових ресурсів в умовах глобалізації інвестиційної сфери і особливостей інвестування у посткризовий період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційної глобалізації та їхній вплив на інвестиційну діяльність у розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, розглядають як західні, так і вітчизняні науковці, серед яких С. Алексащенко, Л. Безчасний, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Данилишин, М. Згуровський, В. Лагутін, В. Міщенко, С. Онишко, В. Попов, А. Пересада, Ю. Уманців та інші [1, 2, 3].

Метою статті є визначення особливостей глобалізації в галузі інвестицій, а також шляхів переходу до нової моделі економічного зростання України на умовах розвитку науково-технічної та інноваційної сфери у посткризовий період в контексті впливів і викликів інвестиційної глобалізації.

Основний матеріал дослідження. Загальновідомо, що інвестиції є найважливішим засобом забезпечення прогресивних структурних зрушень в економіці, поліпшення якісних показників діяльності як на мікро-, так і на макрорівні. Чим масштабніші обсяги інвестицій і вища ефективність їх використання, тим швидше відбувається відтворювальний процес, здійснюються позитивні ринкові перетворення, науково-технічна та інноваційна сфера отримує необхідний ресурс і належно виконує функцію джерела економічного зростання. У протилежному випадку надто складно подолати проблеми інвестиційної сфери, які існують в Україні і без вирішення яких неможливо забезпечити стратегію інноваційного прориву і модернізацію національної економіки. Як констатує Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”, ключові проблеми інвестиційно-інноваційної сфери полягають в тому, що: темпи розвитку й структура цієї сфери не відповідають попиту на передові технології з боку економіки; пропонувані наукові результати світового рівня не знаходять застосування в економіці через низьку сприйнятливості підприємницького сектору до інновацій; в інноваційній сфері триває втрата кадрів і скорочення матеріально-технічних засобів [4, с.47].

Такі проблеми вносять істотні зміни в умови і тенденції інвестиційного процесу і значно ускладнюють його реалізацію, особливо в умовах інтернаціоналізації інвестиційної діяльності, яка ще наприкінці ХХ століття прийняла форму глобалізації і впливає на поступ усіх країн світу, формуючи якісно нове середовище економічного розвитку.

В економічній літературі виділяють такі складові поняття глобалізації в галузі інвестицій:

– глобалізація означає універсалізацію інвестиційних процесів, розроблення і прийняття єдиних принципів інвестиційної взаємодії, уніфікацію інвестиційних механізмів та інструментів, схильність до інтегральних технологій;

– глобалізація означає взаємозалежність інвестиційних процесів в окремих країнах, головним наслідком якої є поступове руйнування національного державного суверенітету під тиском руху світових фінансових ресурсів, міжнародних корпорацій з їх виробничо-інвестиційними агломераціями, міжнародних інвестиційних інститутів, транснаціональних регулюючих структур [1, с.4];

– глобалізація призводить до створення світового фінансового ринку як величезного резервуару тимчасово вільних коштів, які доступні для всіх учасників ринку і які потрібні для інвестицій.

Визнано, що глобалізація вже змінила світову економіку і, породжуючи нові проблеми, разом відкриває й нові можливості. На рівні національних економік складна сукупність чинників світогосподарського розвитку породжує нові сутнісні ознаки інвестиційних процесів. Тому рух вітчизняних інвестицій, їх формування та основні напрямки використання потрібно розглядати у взаємодії та взаємозумовленості внутрішніх та зовнішніх факторів. Серед останніх особливо істотними є тенденції на фінансових ринках, передусім – на ринку капіталів, зумовлені як фінансовою кризою 2007–2010 рр., так і глобальними фінансовими викликами.

Характерною ознакою сьогодення стає посилення світової фінансової та інвестиційної централізації, внаслідок чого формуються, нагромаджуються та використовуються кредитні та інвестиційні ресурси. Вкладники та інвестори не обмежені своїми внутрішніми ринками, а мають широкий вибір для розподілу портфельних і прямих інвестицій. Такі процеси зумовили нові можливості для задоволення інвестиційних потреб, але країни, які потребують інвестицій, повинні створити інвестиційно привабливий клімат та переорієнтувати державну інвестиційну політику. Потрібно і коригування інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання – орієнтація корпоративного сектору на ринок передових технологічних трансформацій та інформаційний ринок. Потрібно мати на увазі, що надії на високотехнологічний сектор як локомотив виведення світової економіки з глобальної кризи, можуть не виправдатися.

Технологічні уклади, які сформувалися до кризи, демонструють межі свого зростання, починається формування так званого “шостого технологічного укладу”, в основі якого лежать нанотехнології. Поки його зростання стримується гальмуванням розвитку відповідних технологій, але за прогнозами аналітиків цієї сфери бурхливе зростання шостого укладу почнеться у 2015–2016 рр. [5, с.8].

Відмінності між країнами і регіонами світу сьогодні ґрунтуються не на ідеологічних пристрастях, а на технологіях. Спеціалісти стверджують, що менша частина планети, на якій

проживає близько 15% населення, забезпечує весь світ технологічними новаціями. Друга частина (майже 50%) здатна запозичувати і освоювати ці технології у своїй системі виробництва і споживання. А приблизно 30–35% населення світу технологічно відірвана – і не породжує, і не використовує інновацій [1, с.6]. В Україні зберігся масштабний науковий комплекс, усе ще здатний ефективно продукувати науково-технологічні результати світового рівня, однак, існує цілком реальна загроза переорієнтації вітчизняної науки на вирішення проблем інноваційного розвитку інших країн і перетворення України на експортера товарів і послуг з низьким рівнем доданої вартості, зокрема у сфері інтелектуальної праці [4, с.47]. Розуміння логіки формування і розвитку нового “шостого”, технологічного укладу потрібно врахувати під час розроблення стратегії державної політики у науково-технічній та інноваційній сфері. Однак спочатку варто оволодіти стратегією запозичень у технологічній сфері [5, с.8], як це робить половина людства. Така стратегія потребує значно менші витрати, ніж стратегія “технологічного прориву” і практика країн Південно-Східної Азії та Китаю це підтверджує. Нам потрібно скористатися часом кризи і новими можливостями для структурної перебудови і модернізації національної економіки.

Україна не використала дев'ятирічний період зростання ВВП для реалізації стратегії структурної перебудови і відходу від експортно-орієнтованої моделі, яка не має перспектив. Протягом низки років за позитивної цінової кон'юнктури світових товарних ринків істотних структурних змін і заходів із модернізації в галузях не проводилося. Економіка розвивалася за інерційним сценарієм. Досвід 2000-х років свідчить, що основною проблемою економіки України є відсутність і у держави, і у підприємств інноваційної стратегії розвитку (хоча б через стратегію запозичень технологій), яка забезпечувала б необхідний рівень диверсифікації й оновлення, підвищення конкурентоспроможності виробництва [6, с.82]. Саме неконкурентоспроможні виробництва – як за собівартістю виробленої продукції, так і за її якістю й асортиментом – у періоди різкого зростання попиту на ринках та обвалу цін опиняються поза ринком.

Функціонування національного виробництва відбувається в Україні на тлі значних викривлень інституційних засад фінансової системи, диспропорцій розподілу фінансових ресурсів, гострих суперечностей на грошово-кредитному ринку. Закономірністю стають пріоритети інвестування у фінансові інституції та інструменти, а не капіталовкладення у реальне виробництво. Рівень наповненості фінансової системи інвестиційними ресурсами відтворює, з одного боку, загальний стан економіки, рівень заощаджень і нагромаджень суспільства, а з іншого, готовність фінансової системи (держбюджету, фінансів суб'єктів господарювання, фінансового ринку) до акумулювання й переміщення вільних коштів на реалізацію масштабних реальних комерційних і соціальних проєктів. В Україні брак заощаджень (недовіра домогосподарств до фінансових інститутів, тіньова економіка, відтік капіталів за кордон тощо) та неприйняття суб'єктами господарювання існуючих інституційних умов інвестування значно обмежили перспективи довгострокового економічного зростання [6, с.83]. Тому потрібно перевести державну політику управління економікою у посткризовий період від локального вимушеного антикризового реагування до цілеспрямованого стратегічного регулювання інвестиційної активності суб'єктів господарювання. Які джерела фінансування забезпечать таку інвестиційну активність? Таких джерел декілька: кошти бюджету, власні кошти підприємств, кошти іноземних інвесторів, населення, внутрішні й зовнішні запозичення (кредит, емісія, акцій і облігацій). За даними Держкомстату (станом на 01.01.2010р.) сума інвестицій у основний капітал за рахунок всіх джерел фінансування наведена у таблиці.

Державні кошти, як свідчать дані таблиці, коливаються в обсязі 10% інвестицій в основний капітал, найбільшу питому вагу становлять власні кошти національних підприємств (55–60%) та зростаючі кредити банків (17%). При цьому важливішим постає питання про інноваційні витрати з загального обсягу інвестицій, що свідчить про зміни у моделі економічного зростання. На жаль, Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. в Україні, запропонована Комітетом з економічних реформ у травні – червні 2010 р., констатує постійне скорочення фінансування науково-технічної та інноваційної сфери. Загальний обсяг видатків на дослідження й розроблення у ВВП (наукоємність ВВП) протягом 2000–2009 рр. в Україні зменшився з 1,16% до 0,95% (зокрема з держбюджету 0,41%). Водночас у ЄС показник наукоємності ВВП у середньому становить 1,9%, у Фінляндії й Швеції

– 3,7%, США і Німеччині – 2,7% [4, с.47]. Додамо, що близько 80% українських промислових підприємств зовсім не займаються інноваційною діяльністю.

Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування

Джерела фінансування	1997		2000		2007		2008*		2009**	
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
Усього	12401	100	23629	100	188486	100	233081	100	151777	100
у тому числі з рахунок коштів держбюджету	1043	8,4	1210	5,1	10458	5,6	11576	5,0	6687	4,4
коштів місцевих бюджетів	436	3,5	975	4,1	7324	3,9	9918	4,2	4161	2,7
власних коштів підприємств	9330	75,2	16198	68,6	106520	56,5	132138	56,7	96019	63,3
кошти іноземних інвесторів	133	1,1	1400	5,9	6600	3,5	7591	3,3	6859	4,5
коштів населення на житлове будівництво	1001	8,1	1176	5,0	8549	4,5	11589	5,0	5502	3,6
кредитів банків та інших позик	-	-	391	1,7	31182	16,5	40451	17,3	21581	14,2
інших джерел фінансування	458	3,7	2279	9,6	7914	4,2	10323	4,4	6176	4,1

Джерело: *Статистичний щорічник України за 2008 рік / Державний комітет статистики України. – К. Консультант, 2009. – 568 с.

** Складено за даними періодичних видань.

Програма реформ уряду М.Я. Азарова визначає, що метою реформ в інвестиційній сфері є активізація інноваційних процесів, повноцінне використання потенціалу науки під час технологічної модернізації економіки. Для досягнення такої мети поставлені такі завдання:

- підвищення ефективності бюджетного фінансування наукової сфери;
- підвищення конкурентоспроможності сектору наукових досліджень і розробок, забезпечення інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень у Європейський дослідницький сектор;
- підвищення ефективності національної інноваційної системи й інфраструктури інноваційної діяльності [4, с.48].

Уряд визначає і необхідні кроки виконання поставлених завдань, етапи реформ та індикатори успіху. Останні передбачають збільшення частки інноваційно активних промислових підприємств з 10% до 25% і підвищення наукоємності ВВП за рахунок всіх джерел фінансування з 0,95% до 1,5%.

Такі цілі держави викликають повагу, однак в Україні є низка причин, які стримують їх досягнення. По-перше, у нашій країні не реалізується притаманний класичному товарному виробництву принцип модернізації та реконструкції виробничих потужностей як джерела отримання прибутку. Тому економічний розвиток набуває ознак, відмінних від характерних для розвинутих країн. По-друге, з альтернативи “соціальна справедливість – економічна ефективність і доцільність” держава обирає соціальну справедливість і створює бюджети соціальної рівноваги, а не бюджети розвитку науково-технічної та інноваційної сфери. По-третє, це неефективний порядок руху капіталу у державі, конкуренція держави та виробників на ринку капіталів, яка призводить до вилучення фінансових ресурсів з реального сектору на користь державних запозичень знову ж таки

на вирішення соціальних проблем (так званих “effect crowding out”). Це проявляється, наприклад, у згортанні банками операцій кредитування реального сектору і покупці державних і НДВ – облігацій. По-четверте, у виробничому секторі економіки склалися деформовані процеси формування заощаджень як основного ресурсу здійснення інвестицій. Зокрема, у промисловості, де створюється половина і більше валового прибутку, первинний та вторинний розподіл ресурсів доданої вартості в остаточному підсумку зумовлює формування від’ємних значень нагромадження капіталу, частка чистого прибутку скорочується, а податки на виробництво та експорт постійно зростають, що обумовило зменшення фінансових ресурсів нагромадження.

Висновки і перспективи подальших розробок. Зазначені проблеми потребують свого вирішення і створення єдиної цілісної системи державного управління інвестиційно-інноваційними процесами. Важливо вибрати пріоритети в цих процесах, які б забезпечили вищий рівень їх ефективності. Це зумовлює потребу здійснення таких заходів:

- включення в інвестиційний процес як державних, так і приватних ресурсів, зокрема заощаджень домашніх господарств;
- зрушення напрямів інвестування і запровадження проектів науково-технічного та інноваційного спрямування;
- створення нових організаційних форм інтеграції фінансового і промислового потенціалу;
- залучення іноземного капіталу до реалізації інноваційних проектів, створення інноваційної інфраструктури;
- розроблення і запровадження регіональних програм інвестування з залученням до них науково-технічних регіональних комплексів [7, с.70].

Отже, процеси реформування, які планує держава у сфері інвестиційно-інноваційного розвитку у посткризовий період, мають на меті активізацію інноваційних процесів, підвищення їх ефективності і на цій основі формування нової моделі економічного зростання, яка б враховувала загальносвітові тенденції і трансформації.

1. Безчасний Л., Онишко С. Тенденції на світовому ринку капіталів та їх вплив на інвестиційну діяльність в Україні // *Фінанси України*. – 2000. – №12 – С.4–12. 2. Гальчинський А. Світова грошова криза: витоки, логіка трансформацій // *Дзеркало тижня*. – 2008. – №42. – С.8. 3. Згуровський М. Болісне одужання через кризу // *Дзеркало тижня*. – 2008. – №47. – С.8. 4. “Заможнє суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки. Комітет з економічних реформ при Президентові України. – 2010 рік. 5. Зверяков М.И. Восстанавливать существующую у нас модель экономики – это всё равно, что наступать на грабли. // *Киевский телеграф*. – 2009. – 28.08.-3.09.2009. – С.8. 6. Уманців Ю.М. Глобальні фінансові виклики: світовий досвід та українські реалії.// *Фінанси України*. – 2009. – №1. – С.73–85. 7. Худавердієва В.А. Стратегія залучення іноземних інвестицій в економіку України // *Фінанси України*. – 2010. – №6. – С.62–71.